

МИРЗО ЮСУФХОН ИБН ЭЪТИСОМИЙНИНГ АДАБИЙ ТАРЖИМОНЛИК ФАОЛИЯТИ

ШЕРОВА МАВЗУНА

Тадқиқотчи, ТошДШН

Аннотация. Мақолада Эрон замонавий адабиётининг моҳир таржимони Мирзо Юсуфхон ибн Эътисомийнинг таржима асарлари ҳақида маълумот берилади. Таржимон-ёзувчининг таржима асарлари орқали ўз халқининг маънавий-илмий меросига қўшган самарали фаолиятларини кўрсатади.

Таянч сўз ва иборалар: Юсуф Эътисомий, таржима асарлар, таржимонлик услуби, араб тили, фаолиятлар.

Аннотация. В этой статье рассматриваются сведения о переводческой деятельности писателя-переводчика, крупного персидского литератора и издателя Мирзы Юсуфхана ибн Эътисами. Автор описывает эффективную деятельность писателя-переводчика и его вклад в развитие культурно-научной жизни своего народа.

Опорные слова и выражения: Юсуф Эътисами, переведенные произведения, метод перевода, арабский язык, деятельность.

Abstract. This article considers the information about the translation works of MirzaYusufkhan ibn Etisomi, who has skilled translator of Persian literature. The article describes the activity of translator and writer by his translation works, which have put great part of cultural-scientific heritage of his nation.

Keywords and expressions: Mirza Yusufkhan ibn Etisomi, The Arabic language, Iranian literature, translation works, activities.

Жамиятнинг маънавий тараккиёти, миллатнинг маънавий камолоти сари интилиб, дурдона асарлари, нодир таржималари билан ўз халқини жаҳон адабиётидан баҳраманд этган, Эроннинг адабий, илмий муҳитига салмоқли ҳисса қўшган адиб, таржимон Мирзо Юсуфхон ибн Эътисомийдир.

Мирзо Юсуфхон XIX асрнинг охири XX асрнинг биринчи ярмида яшаб, Эрон ижтимоий муҳитига, Эрон китобхонига ғарб, жаҳон ҳамда араб адабиётининг сара намуналарини таништиришга таржимон сифатида хизмат қилди.

Мирзо Юсуфхон ибн Эътисомий ал-Аштиённийнинг илмий мероси, амалга оширган ишлари чуқур ўрганилмаганлигига қарамай, моҳир таржимонлиги ҳамда араб тилида ёзган асарлари боис, у араб дунёсида Эътисом ул-Мулк номи билан машҳурдир¹. “Эрон адабиётшунослари Рашид Ёсимий ва Парвез Хонлар Эътисом ул-Мулкнинг нозик услубга

эга таржимон эканлигини таърифлайдилар”². “Замонавий форс тилига оид таржималар дурдонаси” антологиясининг муаллифи Фараморз Барзгар “Юсуф Эътисомийни Эронда сўнгги 50 йил ичида таржимонлик соҳасининг биринчи даражадаги билимдонларидан деб ҳисоблаш мумкин”, дея таърифлайди³. Адабиётшунос олимларнинг таржимонлик фаолиятига бўлган қарашлари унинг етук таржимон эканлигининг исботидир.

Адибни дастлабки бадиий таржима билан шуғулланган бадиий таржимонлар сирасига киритиш мумкин. У араб, турк, француз ва бошқа тилларни мукаммал билган ва бу тиллардан гўзал таржималарни амалга оширган. Мазкур тилларни билиши унинг жаҳон адабиёти, айниқса, ғарб адабиёти билан яқиндан танишишига замин яратди⁴.

² Османова З. Г. М. Горький и литература Ирана. – М., 1961. – С. 38.

³ Якушева М. Я. Современные прогрессивные поэтессы Ирана (Очерки). – Т.: Фан, 1978. – С. 25.

⁴ Ўша манба. – Б. 4.

¹ www.jalil.ut.ac.ir 2. ناصر محسنی نیا. اعتصام ص. 2013 الملک (اعتصاهی) به دو ادب فارسی و عربی. قزوین 2013

Мирзо Юсуфхоннинг асарларини икки гуруҳга ажратиш мумкин: биринчи гуруҳ таржима асарлари бўлса, иккинчи гуруҳ унинг ўзи ёзган бадий, ахлокий-фалсафий асарлардир. Унинг таржима асарлари гуруҳини ҳам иккига яъни араб тилидан форс тилига ҳамда ғарб тилидан форс тилига таржималарга ажратишимиз мумкин. Юсуф Ёътисомий биринчи бўлиб, эронликларни хорижий адабиётнинг нодир асарлари билан таништирди. Булар орасида XVIII асрнинг охирида яшаб ижод этган итальян ёзувчиси Альфиернинг асарларини, Ф. Шиллернинг “Макр ва севги” асарини, Г. Гейннинг “Йўл чизгилари” парчасини, Ж. Байроннинг шеърларини форс тилига таржима қилди¹. Жюль Верннинг “Сув ости кемаси” номли асарини ҳам ўз она тилига ўғирди. Мазкур китоб илк марта 1320 (ҳижрий) йилда Табризнинг “Илмлар хазинаси” журналичада чоп этилди. Яна муҳим таржималаридан бири Виктор Гюгонинг “Бахти қаролар” асарининг биринчи ва иккинчи жилди бўлиб, мазкур асарнинг арабий таржимаси “Ал-Буасау” (“Бахти қаролар”) ва туркий таржимаси “Сафиллар” деб аталган. Адиб ўз таржимасида уларнинг ҳар иккисидан ҳам фойдаланган². Бундан ташқари, таржима асарларига мисол тариқасида Л. Н. Толстойнинг таржимаи ҳоли, немис шоири Шиллернинг Александр Дюма томонидан француз тилига таржима қилинган “Поклик ва муҳаббат” асарини равон ва содда тилда форс тилига таржима қилиб, уни 1325 (ҳижрий) йилда Техроннинг “Форус” нашриётида чоп этган³. Адиб М. Горькийнинг “Соатлар” номли ҳикоясини француз тилидан форс тилига таржима қилди. Таржимада таржимон-адиб “инсон умрининг ҳар бир онини бесамар ўтказмаслиги, халқнинг бахти учун ўзини бағишлаш энг эзгу йўл эканлигини, яшашдан мақсад олдинга интилиш кераклигини, ҳаёт фақатгина интилишдан иборат бўлсагина,

унда самарали, ажойиб соатлар бонг уриши” каби инсон умри давомидаги зарур фикрларни ўз таржималарида акс эттирди⁴.

Таржимоннинг араб тилидан форс тилига таржима қилган асарларидан бири араб ёзувчиси Қосим Амин Мисрийнинг 1899 йилда ёзилган “ تحرير المرأة ” “Аёл озодлиги” номли асаридир⁵. Мазкур таржима унинг энг самарали, юқори савиядаги таржималаридан бири ҳисобланади. Бироқ, таржимон-адиб Ёътисомий асар номини форс тилига “Аёллар тарбияси”, яъни “تربيت نسوان” деб таржима қилди. Бу борада муаллиф “Форс тилида ушбу муҳим масаланинг устунликлари, асл камчилик ва нуқсонлари очиқ-ойдин кўрсатилган бирор китоб ёзилмаганлиги учун ҳақир камина تحرير المرأة” китобининг бир неча бобини таржима қилиб, уни “Аёллар тарбияси” деб номладим ва зудлик билан нашр этдим...” дея, ўз фикрини таъкидлаб, таржима қилишдан мақсадини изоҳлаган. “Европанинг буюк уламолари аёлларга таълим-тарбия бериш ҳамда уларни ўқитиш масаласига бағишлаб кўплаб асарлар битганлар, бу китобларнинг ҳар бири гавҳар хазинаси-ю, кони ҳикмат ва қарашдир”⁶. Мазкур таржимада аёл, унинг табиати, ўзига хослиги, шунингдек, аёлнинг исломий ва ғарб жамиятидаги ўрни, ундаги муаммоларию мусибатлари, унинг инсон тарбиясида тутган ўрни ҳақида фикр айтилган. Бундан ташқари, аёл кишининг ижтимоий чегаралари, унга диққат-эътибор қаратиш сабаблари, аёлларга таълим бериш ва уларни тарбиялаш лозимлиги ҳақида шундай фикрларни баён этган: “Аёллар ўз фарзандларини тарбиялаш учун таълим ва билим олишга муҳтождирлар. Дин ва парҳезкорликка риоя қилсинлар. Кўринар-кўринмас фасодлардан узоқлашишлари, тежамкор, иродали бўлиши”, каби зарур қоидаларни нозик тил билан форсийга таржима қилди. Ёътисомий бу китобни ҳижрий 1317 йилда Табризнинг “Маориф” нашриётида чоп этди.⁷

¹ Якушева М.Я. Современные прогрессивные поэты Ирана (Очерки). – Т.: Фан, 1978. – С. 39.

² ناصر هجسنى نيا. اعتصام ص. 5. www.jalil.ut.ac.ir الملك (اعتصامى) به دو ادب فارسى و عربى. قزوین 2013

³ Ўша манба.

⁴ Османова З.Г. М. Горький и литература Ирана. – М., 1961. – С. 43.

⁵ Ўша манба. – Б. 4.

⁶ Ўша манба. – Б. 16.

⁷ Ўша манба. – Б. 16.

Деххудо бу асарни чоп этиш ва унинг аҳамияти борасида Ётисомийнинг ўша замондаги шижоати ҳақида шундай дейди: “Ўша даврдаги омма таассубга ўта берилган Табриздек шаҳарда “Аёллар тарбияси” китобининг ёзилиши ва чоп этилиши адабиёт соҳасидаги энг нодир ва мисли кўрилмаган жасоратлар намунасидир”¹.

Хижрий 1317 йилда Абдурахим Толибов “Аёллар тарбияси” китобининг чоп этилиши борасида Ётисомийга ёзган хатида қуйидаги фикрларни баён этади: “Садағангиз бўлай, Сиз жаноб олийларининг сермазмун хатингиз билан бирга жўнатган “Аёллар тарбияси” китобининг икки нусхасини олдим, китобни бошдан охир ўқиб чиқдим. Аччиқ ва ўтқир қаламингизга тасанно. Минг офаринким, Сиз мамлакат маданияти йирик иморатининг тамал тошини қўйдингиз, бунинг асосида эронлик аёллар мажлисларида ўзларининг тенг ҳуқуқликларини фасоҳатли нутқлар ва сўзлар билан исботлаган вақтларида “Аёллар тарбияси” китоби таржимонини зикр ва васф этажақлар²”. Таржимон адибнинг машаққатли ижодининг кадрланиши унинг самарали фаолиятининг маҳсулидир.

Табриз Ётисомий яшаган даврда Эрон билан Усмонийлар ўртасидаги алоқаларни боғлаб турувчи асосий йўллардан бири бўлган ва шубҳасиз, у ўз маълумотларининг асосий қисмини шу йўл орқали олган. Бу жараёнга Ётисомий “Аёллар тарбияси” китобида ишора қилганидек, турк ва араб журналлари ва шу йўл орқали унга етиб келган китоблар муҳим роль ўйнаган. Адиб бу асарларни мутолаа қилар экан, Эрон халқининг жаҳон адабиётидан баҳраманд эмаслиги, бу адабиётдан бегона бир ҳолатдалиги ва бунда заифликлар мавжудлигини англаб, шу асарлар билан халқни, айниқса, Эрон адабий жамоасини таништиришга ҳисса қўшди. Мазкур ишнинг самараси Ётисомийнинг 40 жилддан ортиқ ғарб адабиёти асарлари таржималарининг нашрларида ўз аксини топди³.

Мирзо Юсуфхон томонидан амалга оширилган таржима ва нашр этилиши, ҳоҳ китоб шаклида бўлсин, ҳоҳ ўзи ноширлик қилган “Баҳор” журналида кичик парчалар шаклида бўлсин, дастлаб жамиятнинг прогрессив қарашга эга бўлган баъзи кишилари томонидан танқидга учради. У бу кишиларга жавоб бериш учун ўзининг мазкур асарларни таржима қилиши ва уларни “Баҳор” журналида нашр этишидан мақсади эронликларни ғарб адабиётининг йирик намояндаларининг танланган назмий ҳамда насрий асарлари билан таништиришдан иборат эканлигини таъкидлади⁴.

Ётисомий таржималарининг тури концептуал бўлиб, асосий матнга боғланиб қолмаган. Унинг қалами қожар ёзувчиларининг қаламидир. Услуби мустаҳкам, етук ва айни пайтда осондир. Таржима асарларининг баъзи қисмларида ўзи унга шарҳ ва мисоллар келтириб ўтади. Шубҳасиз, Мисрда Қосим Амин Мисрий томонидан ёзилган, Ётисомий томонидан таржима қилинган “Аёллар тарбияси” китобининг таржимаси аёллар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳаракати ва бедорлигига сабаб бўлган каби, Эронда ҳам озми-кўпми, ўша даврдаги Эроннинг прогрессив дунёқарашга эга аёлининг ҳамда унинг ҳуқуқига ва қарашларининг ўзгаришига сабаб бўлди. Юсуф Ётисомийнинг мазкур китоб таржимаси ҳозирги Эрон аёлининг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда хизмат қилди.

Серқирра адиб ўзининг нодир таржима асарлари орқали миллат маънавияти раванқига ҳисса қўшиш, илмий-адабий меросни бойитиш улкан машаққат меваси эканлигини умри давомида исботлади.

У ғарб тиллари билан биргаликда араб тилини мукаммал билганлиги боис, ўз халқини маърифат сари чорлаб, уларни жаҳон ҳамда араб адабиётининг сара намуналари билан таништирди.

Таржимон-адиб ўзининг “Аёллар тарбияси” номли таржимасида аёл, аёлларнинг ижтимоий масалалар билан боғлиқ жараёнларда зарур бўлган фикрларни баён этиб, фарзандлар тарбиясидек масъулиятли бурч, уларга таълим бериш олдида илму маърифат муҳим асослардан бири эканлигини таъкидлаб ўтди.

¹ Османова З.Г. М. Горький и литература Ирана. – М., 1961. – С. 17.

² Ўша манба. – Б. 18.

³ Ўша манба. – Б. 6.

⁴ Ўша манба.